

KRAJOBRAZ A TURYSTYKA

Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego Nr 14
Komisja Krajobrazu Kulturowego PTG, Sosnowiec, 2010

Józef PARTYKA

Ojcowski Park Narodowy
Ojców, Polska
e-mail: jozef_partyka@poczta.onet.pl

UDOSTĘPNIANIE TURYSTYCZNE PARKÓW NARODOWYCH W POLSCE A KRAJOBRAZ

AVAILABILITY OF POLAND'S NATIONAL PARKS FOR TOURISM AND THE LANDSCAPE

Słowa kluczowe: parki narodowe, udostępnianie, turystyka, krajobraz
Key words: national parks, availability, tourism, landscape

Streszczenie Działalność człowieka w parkach narodowych powoduje różne zmiany w środowisku przyrodniczym, a zwłaszcza w krajobrazie. Rocznie zwiedza je ok. 11 mln osób. Podstawowe urządzenia turystyczne w parkach można podzielić na trzy grupy związane kolejno: z komunikacją, pobytem i zaspokojeniem potrzeb poznawczych.

Ujemne skutki turystycznego zagospodarowania przestrzeni parków narodowych są trudne do uniknięcia, wynikają bowiem z konieczności zapewnienia odpowiednich warunków pobytu i bezpieczeństwa osób zwiedzających. Formy ich negatywnego oddziaływania na zasoby przyrodnicze i krajobraz są różnorodne; wśród najważniejszych należy wymienić: urbanizację środowiska wskutek rozwoju infrastruktury turystycznej i towarzyszącej, niszczenie krajobrazu przez obiekty i urządzenia turystyczne, ich niewłaściwą lokalizację, nadmierną eksploatację, często brak walorów estetycznych.

Abstract Human activity in national parks causes various changes in the natural environment and the landscape. Yearly, they are visited by ca. 11 million people. Generally, basic tourist facilities can be divided into three groups related to transport, the stay itself, and meeting the needs for sightseeing.

It is hard to avoid the negative effects of adapting the areas of national parks for tourism, because they result from the need for providing visitors with suitable and safe stay conditions. There are different forms of the negative impact of tourist management on nature resources and the landscape, and the most significant of them include: urbanization of the environment as a result of the development of tourist and accompanying infrastructure, spoiling the landscape by erecting tourist objects and facilities, their improper location, overuse, and, quite often, lack of aesthetic values.

WSTĘP

Parki narodowe oprócz zasadniczej funkcji ochronnej jaką pełnią z mocy ustawy o ochronie przyrody z 2004 r. są również udostępniane dla celów turystycznych. Jest to jedno z ich podstawowych, społecznych zadań, umożliwia bowiem zaspokojenie elementarnych potrzeb kontaktu człowieka z przyrodą, stanowi formę zdobywania wiedzy przyrodniczej i krajoznawczej. Czerpie inspirację z tych samych źródeł co ochrona przyrody, a więc z potrzeby poznawania świata, przeżywania emocji i doznawania przygody (Olaczek, 2008), z drugiej zaś strony wywołuje wiele różnych problemów z nadmierną frekwencją w większości parków narodowych i koniecznością tworzenia dodatkowej infrastruktury by opanować ruch turystyczny i ograniczyć jego negatywny wpływ na przyrodę. Polska ma obecnie 23 parki narodowe. Zajmują nieco ponad 1% powierzchni kraju, wyróżniają się stosunkowo niewielkim obszarem (średnia wielkość parku narodowego w Polsce wynosi 13 tys. ha). Teoretycznie obszary te powinny być wolne od jakichkolwiek form zagospodarowania i ingerencji człowieka w środowisko przyrodnicze tych obszarów. Tymczasem każdy z nich jest w jakimś stopniu zagospodarowany i objęty gospodarczą działalnością człowieka, która powoduje różne zmiany w środowisku przyrodniczym, w tym również w krajobrazie.

Jedną z form ludzkiej aktywności obejmującej parki narodowe jest ich użytkowanie turystyczne. Ta forma wykorzystania parków wymusza wprowadzanie nowych urządzeń turystycznych. Ich budowa jest często konieczna z uwagi na bezpieczeństwo zwiedzających jak i na ochronę najcenniejszych ości przyrodniczych. Z drugiej zaś strony zagęszczenie infrastruktury turystycznej jest obcym elementem wprowadzanym w naturalny lub kulturowy krajobraz obszarów chronionych – zaburza go w miejscach o wysokich walorach i szczególnie eksponowanych.

W niniejszym opracowaniu podano najważniejsze informacje o ruchu i zagospodarowaniu turystycznym w polskich parkach narodowych. Dokonano podziału urządzeń turystycznych i ich wpływu na chroniony krajobraz. Artykuł powstał na podstawie bezpośrednich obserwacji i badań autora na obszarach chronionych, w tym turystycznego zagospodarowania omawianych parków narodowych.

RUCH TURYSTYCZNY

Parki narodowe obejmują najbardziej atrakcyjne krajobrazowo obszary kraju, w związku z czym od dawna wzbudzają zainteresowanie zwiedzających i są miejscem koncentracji turystów. Świadczy o tym wzrost frekwencji turystów w tworzonych kolejno parkach. Liczba zwiedzających te obiekty w ostatnich latach zmienia się nieznacznie i wynosi od 8 w 1996 r. do niespełna 11,0 mln osób w 2009 r. w ciągu roku. Frekwencja zwiedzających poszczególne parki narodowe jest bardzo zróżnicowana i wynosi obecnie od niespełna 10 tys. osób do około 2,5 mln. Największą frekwencję mają dwa parki górskie – Tatrzański i Karkonoski (po ok. 2 mln), Woliński 1,5 mln osób i dwa podmiejskie – Kampinoski i Wielkopolski – odpowiednio 1,0 i 1,5

mln osób w ciągu roku. Taka tendencja turystycznej presji na parki narodowe utrzymuje się od 2001 r. (por. Liszewski, 2009). Zazwyczaj utworzenie nowego parku narodowego powoduje napływ do niego turystów, czego przykładem są dwa niedawno utworzone parki – Narwiański i Ujście Warty. Odwiedza je rocznie odpowiednio niespełna 9 i 20 tys. osób.

W większości parków narodowych ruch turystyczny ma charakter sezonowy, z wyjątkiem parków górskich – Tatrzańskiego i Karkonoskiego, gdzie uprawiana jest również turystyka zimowa. Liczba dni wolnych od pracy (tzw. długie weekendy) wpływa na wzrost frekwencji zwiedzających parki narodowe. Objawia się to w zwiększeniu przyjazdów indywidualnych i w kilkugodzinnych wyjazdach za miasto własnym samochodem. Powoduje to znaczną koncentrację pojazdów na terenach samych parków jak i w ich bezpośrednim sąsiedztwie.

ZAGOSPODAROWANIE TURYSTYCZNE

Turystyczna penetracja parków narodowych jest silnie związana ze stopniem ich zagospodarowania, tj. przygotowania do przyjmowania zwiedzających. Na terenie tych obszarów istnieją różne formy urządzeń turystycznych zarówno zastanych (istniejących w momencie utworzenia parku) jak i wprowadzanych stopniowo wraz ze wzrostem ruchu turystycznego i przemianami jego form i jakości. Podstawowe urządzenia turystyczne w parkach narodowych można podzielić na trzy grupy związane kolejno: z **komunikacją** (dotarciem do interesujących obiektów), **pobytem** (baza noclegowa, gastronomiczna) i **zaspokojeniem potrzeb poznawczych** (edukacja, muzea, punkty informacyjne i in.).

Do pierwszej grupy elementów, istniejących w niektórych parkach jeszcze przed ich utworzeniem, należą drogi, linie kolejowe, kolejki i wyciągi, szlaki turystyczne – piesze, rowerowe, konne. Towarzyszą im miejsca postojowe i parkingi samochodowe, zadaszenia, wiaty. Historyczne drogi w kilku parkach narodowych należą do interesujących elementów ich turystycznego zagospodarowania, istniejących jeszcze przed utworzeniem tych parków. Część z nich wyróżnia się istotnym walorem historycznym, technicznym i krajobrazowym. W szczególnych przypadkach, jak dowodzi A. Siwek (2003), droga może odgrywać kluczową rolę w identyfikacji i charakterystyce tożsamości kulturowej danego krajobrazu. Spośród dróg znanych w parkach narodowych, pełniących obecnie funkcje turystyczne, należy wymienić drogę pienińską, drogi gruntowe w Gorcach, tzw. Płaj w Babiogórskim Parku Narodowym, drogę Drewnianą i Zamkową w Ojcowskim Parku Narodowym czy drogę Carską w Biebrzańskim Parku Narodowym. Symboliczną wymową i śmiałym rozwiązaniem inżynierskim wyróżnia się tzw. droga „serpentina” w Ojcowie, ukończona w 1929 r. „na znak zatarcia granic ongiś przez zaborców Polski stworzonych” (Michalik, Partyka 1992; fot. 1). Przez wiele lat była elementem konfliktowym wobec ochrony tego parku z uwagi na intensywny ruch samochodowy. Z chwilą jej zamknięcia w 1982 r. stała się lokalnym traktem dla ruchu lokalnego, rowerów i pieszych, wrosła w pejzaż

Doliny Prądnika i jest swego rodzaju elementem kulturowym zasługującym na ochronę konserwatorską.

Współczesne drogi – krajowe, wojewódzkie, powiatowe i gminne przecinają kilka parków narodowych. Można tu wymienić parki: Ojcowski, Biebrzański, Wielkopolski, Kampinoski, Woliński. Przez trzy parki – Roztoczański, Woliński, Biebrzański przebiegają linie kolejowe. Drogom zwykle towarzyszą parkingi, miejsca postojowe i zadaszania.

Turystyczne szlaki piesze są stosunkowo najprostszą formą umożliwiającą poznawania parku narodowego. Oznakowane trwale i w specjalistyczny sposób udostępniają najciekawsze i najpiękniejsze fragmenty parków zapewniając zgodną z prawem penetrację turystyczną ich obszarów. Do najbardziej atrakcyjnych widokowo należą szlaki górskie w Karkonoskim i Tatrzańskim Parku Narodowym. Dużą atrakcją krajobrazową wyróżniają się również szlaki w parkach: Babiogórskim, Gorczańskim, Bieszczadzkim i Magurskim.

Łączna długość znakowanych szlaków pieszych wynosi w parkach narodowych nieco ponad 3 tys. km i w zasadzie podlega niewielkich wahaniom (redukcji długości) w zależności od potrzeby poszerzania obszaru ochrony ścisłej lub konieczności regeneracji zniszczonej szaty roślinnej wzdłuż szlaku. Największa długość szlaków występuje w parkach: Biebrzańskim (483 km) i Kampinoskim (360 km). W czterech parkach ich długość wynosi od 215 do 275 km. Najmniej szlaków mają parki: Ujście Warty, Pieniński i Białowieski.

Specjalnym i dosyć kontrowersyjnym elementem zagospodarowania ułatwiającym dostęp na obszary chronione są kolejki linowe i wyciągi. Dwa parki mają ich najwięcej, mianowicie Karkonoski i Tatrzański. W Tatrzańskim Parku Narodowym jest siedem kolejek linowych i trzy wyciągi, zaś w Karkonoskim są trzy kolejki i 10 wyciągów. Po jednym wyciągu jest na terenie Bieszczadzkiego i Gorczańskiego Parku Narodowego. Ze sportami zimowymi wiąże się także obecność nartostrad, które wyznaczono w pięciu parkach górskich na długości 30 km. Najwięcej jest ich w Karkonoskim PN – niespełna 20 km, w Babiogórskim PN – 6 km, w Tatrzańskim niespełna 3 km, w Gorczańskim ponad 1 km i w Bieszczadzkim tylko 0,4 km.

W drugiej grupie znajdują się obiekty noclegowe – schroniska, domy wczasowe, kempingi, polany biwakowe. Należą do nich także lokale gastronomiczne oraz punkty handlu detalicznego towarami spożywczymi. Obecnie w parkach narodowych jest 29 schronisk turystycznych, z których najwięcej występują w parkach górskich – w Karkonoskim 10, a w Tatrzańskim 8. Siedem parków narodowych ma jedno lub dwa schroniska, a w 14 nie ma ich wcale. W TPN jest ponadto 14 domów wczasowych, a w Wigierskim 8. O wiele większą liczbę tworzą kempingi i biwaki – 48 funkcjonujących w 12 parkach (w Wigierskim PN jest ich 20). W Większości parków narodowych (z wyjątkiem sześciu) są liczne schrony przeciwdeszczowe. Ich łączna liczba wynosi niespełna 270; najwięcej jest w parkach: Wigierskim – 69 i Kampinoskim – 53. W pozostałych 15 parkach ich liczba wynosi od 3 do 24 i w zasadzie zależy od powierzchni parku. Tego typu obiekty są pewnym ułatwieniem pieszych wędrówek w czasie niepogody zwłaszcza w obszarach nizinnych.

Trzecią grupę tworzy baza towarzysząca niezbędna dla statutowej działalności parków narodowych w zakresie edukacji. Są to muzea, ośrodki edukacyjne, ścieżki przyrodnicze, tablice informacyjne (dydaktyczne), punkty widokowe, kładki, czyli zespół różnych urządzeń służących zaspokajaniu potrzeb poznawczych. Ośrodki edukacyjne są najwyższą formą działalności dydaktycznej parków, dysponują zapleczem lokalowym oraz kwalifikowaną kadrami pracowników oświatowych i naukowych. W latach 1990–2010 nastąpił znaczny rozwój bazy edukacyjnej w parkach narodowych. Obecnie w tych instytucjach znajduje się 20 ośrodków edukacyjnych przy siedzibach dyrekcji parków i 16 stacji terenowych o podobnym profilu (tab. 1). Tę dziedzinę pracy edukacyjnej parków uzupełniają 12 muzeów i 6 terenowych ekspozycji muzealnych (por. Myga-Piątek, 1994). Siedem parków narodowych nie dysponuje dotychczas własnymi ośrodkami edukacyjnymi.

Zarówno wystawy muzealne jak i ośrodki edukacyjne są zarządzane w starych, niekiedy zabytkowych budynkach (dworki, pałacyki, architektura uzdrowiskowa) jak też w nowych obiektach, specjalnie wznoszonych w tym celu. Znajdują się zarówno na terenie parków jak też w ich bezpośrednim sąsiedztwie. W parkach narodowych: Wolińskim, Bieszczadzkim, Roztoczańskim, Pienińskim i Tatrzańskim nowe budynki dla celów edukacyjnych usytuowano w zwartej zabudowie miast sąsiadujących z parkiem narodowym, w związku z czym ich architektura nie ma większego znaczenia dla przestrzeni chronionego obszaru. Dla Magurskiego Parku Narodowego zbudowano zupełnie nowy obiekt w pobliżu granicy tego parku (we wsi Krempna) o dosyć dyskusyjnej bryle i harmonii z sąsiedztwem obszaru chronionego (fot. 2). W Białowieskim Parku Narodowym kilka lat temu zbudowano również nowy budynek dla potrzeb ekspozycji na miejscu nieistniejącego już pałacu carskiego. W niektórych parkach, np. Świętokrzyskim, Ojcowskim, Kampinoskim czy Wielkopolskim wystawy muzealne wykorzystują starsze zabytkowe budowle. W pierwszym przypadku są to dawne zabudowania klasztorne, a drugim zabytkowe budynki hotelu i restauracji z drugiej połowy XIX w. Muzeum Puszczy Kampinoskiej w Granicy mieści się w zabytkowym drewnianym budynku nadleśnictwa Kampinos pochodzącym z okresu międzywojennego. Muzeum Wielkopolskiego Parku Narodowego w Jeziorach nad jeziorem Góreckim wykorzystuje budynek zwany Grajzerówką wzniesiony w czasie II wojny światowej na siedzibę niemieckiego namiestnika Kraju Warty Artura Greisera.

Nowoczesne wystawy zarządzane w latach 2000–2010, połączone z prezentacją multimedialną zagadnień przyrodniczych znajdują się w czterech parkach narodowych: Białowieskim, Karkonoskim, Magurskim i Ojcowskim. Są one również dostosowane do zwiedzania dla osób niepełnosprawnych. Muzea pozostałych parków mają jeszcze tradycyjną formę i ukazują walory przyrodniczo-kulturowe w oparciu o zespół gablot, plansz, fotografii i eksponatów umieszczanych w porządku systematycznym lub chronologicznym. Towarzyszą im także makiety, dioramy lub inne formy ilustracji rzeźby terenu czy zbiorowisk roślinnych.

W dziesięciu parkach narodowych, oprócz stałych ośrodków edukacyjnych znajdują się 16 ośrodków terenowych, połączonych z niewielkimi ekspozycjami.

Tab. 1. Edukacja w parkach narodowych w 2009 r.

Tab. 1. Education in the national parks in 2009

Park narodowy <i>National park</i>	Ośrodki edukacyjne <i>Education centres</i>		Terenowe ośrodki edukacyjne <i>Local education centres</i>		Muzea <i>Museums</i>		Terenowe Ekspozycje muzealne <i>Local exhibitions</i>		Ścieżki edukacyjne <i>Education paths</i>		
	Liczba Number	Liczba odwiedzających Number of visitors	Liczba Number	Liczba odwiedzających Number of visitors	Liczba Number	Liczba odwiedzających Number of visitors	Liczba Number	Liczba odwiedzających Number of visitors	Liczba Number	Długość [km] Length [km]	Liczba przystanków Number of stations
Ogółem	20	238 844	16	51 116	12	354 723	6	171 807	124	607,0	1 327
Babiogórski	1	11 003							8	46,0	67
Białowiecki	1	5 100			1	95 482			6	3,0	63
Biebrzański	1	15 000	2	8 000			1	7 800	13	30,0	83
Bieszczadzki	1	21 000	1	1 000	1	30 800			1	110,0	321
Borów Tucholskich			1	300					4	17,4	26
Drawieński							1	1 000	5	25,0	45
Gorczański			1				1	307	10	53,0	111
Gór Stołowych	1	6 240	0	0	1	12 196			4	14,1	31
Kampinoski	3	42 890							7	17,0	68
Karkonoski	1	12 000	1		1	2 500			9	60,6	87
Magurski	1	20 900							2	6,0	20
Narwiański			1	6 500					3	3,0	19
Ojcowski	1	6 138			1				3	13,0	45
Pieniński	1	10 000	4	30 500							
Poleski	2	20 500							6	38,5	54
Roztoczański	1	6 864	3	3 550					9	17,7	15
Słowiński					3	49 904			6	43,5	58
Świętokrzyski	1	1 180			1	83 595			5	6,3	31
Tatrzański	1	43 000					3	136 000	3	13,5	17
„Ujście Warty”	1	8	1	200					4	33,9	44
Wielkopolski	1	17 021			1	11 456			5	15,5	51
Wigierski			1	1 066	1	20 790	3	26 700	6	27,5	51
Woliński	1				1	48 000			5	12,5	20

Źródło: Ministerstwo Środowiska na podstawie danych otrzymanych z parków narodowych.

Source: Ministry of the Environment and data from the national parks.

Uzupełniają one bazę edukacyjną i realizację programu zwiedzania głównie dla grup szkolnych. Ta forma edukacji najbardziej jest rozwinięta w Pienińskim Parku Narodowym, który dysponuje czterema ośrodkami terenowymi. W pięciu parkach, oprócz muzeów istnieją także terenowe wystawy muzealne. Po trzy z nich mają parki: Tatrzański i Wigierski.

Edukacyjnej funkcji parków narodowych towarzyszą odpowiednio oznakowane ścieżki, mające różne nazwy – przyrodnicze, poznawcze, dydaktyczne. Są to często fragmenty szlaków turystycznych z dużym nagromadzeniem walorów przyrodniczych i kulturowych. Ich celem jest zapewnienie zwiedzającym bliższego kontaktu z przyrodą z możliwością obserwacji elementów zwykle pomijanych podczas zwykłej wycieczki. Wzdłuż tras znajdują się oznakowane przystanki, na których w formie krótkich opisów i rysunków przedstawiona jest informacja o zjawiskach i spotykanych na trasie gatunkach roślin i zwierząt, przyrodniczych procesach. Odpowiednio przygotowana ścieżka jako środek efektywnego przekazu w zasadzie jest przeznaczona do samodzielnego zwiedzania parku narodowego.

Niemal we wszystkich parkach narodowych (z wyjątkiem Pienińskiego) znajdują się 124 wyznaczone ścieżki dydaktyczne, wzdłuż których umieszczono niespełna 1330 oznakowanych przystanków. Największa długość ścieżek przypada na Bieszczadzki Park Narodowy – 110 km i 321 przystanków. Dużą liczbą tych elementów wyróżniają się również parki: Gorczański i Karkonoski (odpowiednio 53 i 61 km ze 111 i 87 przystankami).

Ścieżka jest najmniej uciążliwym elementem zagospodarowania parków, stanowi środek efektywnego przekazu informacji przyrodniczych, wywiera znaczący wpływ na kształtowanie proekologicznych postaw społeczeństwa, zwłaszcza jeżeli jej przebieg w terenie najmniej koliduje z ochronną funkcją parków, ma odpowiednio opracowaną treść i wyróżnia się interesującą formą przekazu.

ANTROPOGENICZNE ZMIANY KRAJOBRAZU

Wszystkie wymienione wyżej elementy turystycznego zagospodarowania trwale zaznaczają się w krajobrazie parków narodowych. Do obiektów najbardziej wyróżniających się w panoramie tych obszarów należą budowle trwałe – schroniska, kolejki linowe, a także niektóre, intensywnie uczęszczane szlaki piesze w górskich parkach narodowych (np. w Tatrach i Karkonoszach). O ile architektura górskich schronisk tatrzańskich czy karkonoskich jest w miarę zharmonizowana z naturalnym otoczeniem, o tyle kolejki linowe czy wyciągi krzeselkowe i narciarskie są całkowicie obce krajobrazowi gór (por. Omilanowska, 1991). Dotyczy to zarówno budowanej w okresie międzywojennym kolejki linowej na Kasprowy Wierch jak kilku innych tego typu obiektów sportowych.

Najwięcej schronisk turystycznych mają parki: Karkonoski i Tatrzański (odpowiednio 10 i 8). Są to obiekty wzniesione na ogół przed drugą wojną światową, mają interesującą architekturę, chociaż jedno z nich – hotel na Kalatówkach w Tatrach, jest uważane za architektoniczne nieporozumienie. Wiosną 2010 r. zostało oddane do użytku, po gruntownej przebudowie nowe schronisko na Markowych Szczawinach w Babiogórskim Parku Narodowym, które swą formą wyraźnie odbiega od poprzedniego zbudowanego w 1906 r. Podobnie nowy obiekt schroniska, zupełnie odmienny od poprzedniego stanął w Ustrzykach Górnych na terenie Bieszczadzkiego Parku Narodowego.

Najbardziej negatywny wpływ na krajobraz parków narodowych wywierają kolejki linowe i wyciągi narciarskie. Dotyczy to najbardziej dwóch wspomnianych parków górskich: Karkonoskiego i Tatrzańskiego, w których tego rodzaju urządzeń jest najwięcej. Po jednym wyciągu dla narciarzy mają na swym terenie tylko parki narodowe: Bieszczadzki i Gorczański.

Również wzdłuż niektórych szlaków pieszych jest widoczna szczególna ingerencja w środowisko przyrodnicze parków narodowych. Jest to trwałe wydeptywanie i związane z tym poszerzanie penetracji turystycznej, widoczne szczególnie w parkach: Bieszczadzkim (fot. 3), Karkonoskim (fot. 4), a najbardziej w Tatrach, zwłaszcza przy szlakach wiodących na Halę Gąsienicową i Kasprowy Wierch. W parkach narodowych Bieszczadzkim i Tatrzańskim są podejmowane odpowiednie prace zabezpieczające szlaki przed dalszym rozdeptywaniem i nad rekonstrukcją roślinności na ich poboczach.

Nieco mniej widoczną, lecz trwałą ingerencją w środowisko przyrodnicze niektórych parków są zabezpieczenia szlaków turystycznych czy punktów widokowych. Ich urządzenie wiąże się z wprowadzeniem betonu i metalowych barier zapewniających bezpieczeństwo turystów. Szczególnym przykładem takich rozwiązań jest szlak na Szczeliniec w Parku Narodowym Gór Stołowych połączony z zabezpieczaniem tamtejszych punktów widokowych. Do podobnych urządzeń ingerujących w krajobraz należą metalowe zabezpieczenia (ażurowe kładki), przed nadmiernym wydeptywaniem podłoża, np. stanowiska archeologicznego przy jaskini Ciemnej w Ojcowie czy gołoborzy na Świętym Krzyżu (fot. 5). W pierwszym przypadku jest to niewielka platforma umożliwiająca oglądanie obozowiska człowieka z epoki kamienia z odpowiednimi objaśnieniami, w drugim natomiast dosyć długa i szeroka metalowa kładka zamontowana nad gołoborzem wiodąca do punktu widokowego na okolicie pasma Świętokrzyskiego. Są to wprawdzie urządzenia ingerujące w środowisko przyrodnicze i w krajobraz, lecz stanowią pewien kompromis między ochroną a udostępnianiem turystycznym i edukacyjnym.

W nizinnych parkach narodowych, zwłaszcza z terenami bagiennymi i podmokłymi wprowadza się kładki, na ogół drewniane oraz wieże widokowe (fot. 5). Jest to wprawdzie ingerencja w przyrodniczą przestrzeń parków lecz na niewielką skalę, kanalizuje ruch turystyczny ograniczając go do małej powierzchni z równoczesnym zapewnieniem bezpieczeństwa zwiedzającym. Elementy takie spotykamy najczęściej w parkach: Biebrzańskim (fot. 6), Poleskim (fot. 7) i częściowo Wigierskim i Bieszczadzkim.

Dyskusyjnym elementem w niektórych parkach są urządzenia obce, niezupełnie związane ze statutową działalnością parków. W panoramie Karkonoszy np. zaznacza się obserwatorium IMGW na Śnieżce. Budynek ukończony w 1974 r. został wzniesiony z żelbetonu, aluminium i stali, ma formę trzech połączonych ze sobą brył w kształcie dysków. Jego realizacja od momentu powstania budowli wzbudzała kontrowersje, ze względu na brak związku z architekturą sudecką. W Gorczańskim Parku Narodowym znajduje się obserwatorium astronomiczne na Suchorze, uruchomione w 1978 r.; jego bryła (kopuła) jest widoczna z dużej odległości.

W nadmorskich parkach narodowych podobnymi obiektami są latarnie morskie – Czołpino w Słowińskim i Kikut w Wolińskim Parku Narodowym. Pierwsza z nich, zbudowana w 1875 r. stoi na najwyższej zalesionej wydmy Czołpino o wysokości 55 m n.p.m. Drugą wzniesiono w 1960 r. na fundamencie dawnej wieży widokowej. Obydwie emitują światło elektryczne dla potrzeb nawigacji morskiej, są atrakcją turystyczną. Latarnia czołpińska jest punktem widokowym dla turystów, zaś druga z nich jest niedostępna do zwiedzania. Urządzenia te, mimo swej obcej formy wrosły w pejzaż nadmorskich parków narodowych i mogą być akceptowane, natomiast wymienione wyżej konstrukcje w parkach Karkonoskim i Gorczańskim wyraźnie odbiegają swą formą od tamtejszych tradycji architektonicznych mimo, że dla przechodzących tamtędy turystów mogą być elementem orientacyjnym utożsamianym z konkretnym miejscem w terenie.

Całkowicie obcym obiektem wyróżniającym się w panoramie Gór Świętokrzyskich, widocznym już z dużej odległości i nie mającym nic wspólnego z ochronną funkcją jest Radiowo-Telewizyjne Centrum Nadawcze w Świętokrzyskim Parku Narodowym, o wysokości 157 m, zbudowane w 1966 r. Ta kontrowersyjna inwestycja należy do najbardziej agresywnych i zupełnie zbędnych form w krajobrazie Gór Świętokrzyskich silnie kontrastującą z zespołem architektonicznym świętokrzyskiego klasztoru benedyktynów, co szczególnie jest czytelne z kilku punktów widokowych od strony północnej.

Stosunkowo pospolitym elementem turystycznego użytkowania parków narodowych jest mała architektura, w tym również, ta nietrwała, okazjonalna (np. parasole przy punktach gastronomicznych), pojawiająca się w sezonie turystycznym. Należą tu obiekty handlowe i gastronomiczne (kioski, grille, czy nielegalny na ogół handel obwoźny przy szlakach itp.).

UWAGI KOŃCOWE

Ujemne skutki turystycznego zagospodarowania i eksploatacji przestrzeni parków narodowych są trudne do uniknięcia, wynikają bowiem z konieczności zapewnienia odpowiednich warunków pobytu i bezpieczeństwa osób zwiedzających. Wywierają jednak niszczący wpływ na środowisko przyrodnicze parków. Formy ich negatywnego oddziaływania na zasoby przyrodnicze i krajobraz są różnorodne (Warszyńska, Jackowski 1978; Kurek, 2008). Wśród najważniejszych należy wymienić:

- urbanizację środowiska wskutek rozwoju infrastruktury turystycznej i towarzyszącej,
- zanieczyszczanie powietrza spalinami samochodowymi,
- zanieczyszczenie wód,
- hałas powodowany nadmierną koncentracją zwiedzających w niektórych częściach parków narodowych,
- niszczenie krajobrazu przez obiekty i urządzenia turystyczne, ich niewłaściwą lokalizację, nadmierną eksploatację, często brak walorów estetycznych,

– zaśmiecanie szlaków turystycznych i otoczenia obiektów noclegowych i gastronomicznych.

Funkcja ekologiczna (ochronna) parków narodowych staje w wyraźnej sprzeczności i konflikcie z szeroko rozumianą funkcją turystyczną z różnymi jej formami organizacyjnymi (wypoczynkową, edukacyjną, dydaktyczną itp.) i rozmiarami. Szczególnie ostro ten konflikt zaznacza się w parkach narodowych usytuowanych w pobliżu dużych ośrodków miejskich (Warszawa, Kraków, Poznań z parkami: Kampinoskim, Ojcowskim i Wielkopolskim) oraz w rejonie znanych i wyposażonych w dobrą infrastrukturę regionów turystycznych Polski – Tatry, Karkonosze, wybrzeże Bałtyku. Parki narodowe usytuowane w tych terenach należą tam do głównych atrakcji turystycznych notujących masową frekwencją zwiedzających głównie w sezonie turystycznym, a w dwóch parkach górskich Karkonoskim i Tatrzańskim również w okresie zimowym.

Tolerowanie ruchu turystycznego z jego uciążliwością płynącą z nadmiernej liczby zwiedzających oraz infrastruktury z jej obcymi i agresywnymi nieraz elementami wynika również ze słabej kondycji finansowej parków narodowych. Wobec niewystarczających środków finansowych na wypełnianie głównej funkcji ochronnej, dochody czerpane z turystyki wspierają budżet parków narodowych oraz lokalnych społeczności. Występuje tu zatem pewien paradoks – z jednej strony nadmierna liczba turystów i potrzeba tworzenia odpowiedniej infrastruktury wywołuje określone, często negatywne skutki w przyrodzie, z drugiej zaś zwiększona frekwencja wpływa na poprawę kondycji finansowej parków. Są to trudne do rozwiązania dylematy, zwłaszcza obecnie, gdy w fazie likwidacji znajdują się tzw. gospodarstwa pomocnicze działające do tej pory przy wszystkich parkach. Zadaniem tych komórek było m.in. prowadzenie i finansowanie działalności edukacyjno-dydaktycznej oraz turystycznej za środki wypracowywane z tytułu turystycznego użytkowania parku. Ich likwidacja może nieść groźbę ograniczeń finansowych i w związku z tym konieczność dalszej i intensywnej turystycznej eksploatacji parków by im zapewnić niezbędne możliwości finansowe na bieżącą działalność statutową.

Dodatkową trudność stanowi brak stałych planów ochrony większości parków narodowych, które kilka lat temu unieważniono. Ułatwia to presję samorządów lokalnych i różnych grup interesu, co grozi realizacją własnych pomysłów inwestycyjnych na obszarach chronionych.

Fot. 1. Droga „serpentykowa” w Ojcowie. Widokówka ze zbiorów Ojcowskiego parku Narodowego.
Photo 1. „Serpentine” road in Ojców. The postcard from the collection of the Ojców National Park.

Fot. 2. Centrum edukacyjne w Magurskim Parku Narodowym.
Photo 2. Education center in the Magura National Park

Fot. 3. Szlaki turystyczne w Bieszczadzkim Parku Narodowym – widok na Tarnicę.
Photo 3. Tourist trails in Bieszczady National Park – a view on Tarnica.

Fot. 4. Szlaki turystyczne w Karkonoskim Parku Narodowym – widok ze Śnieżki.
Photo 4. Tourist trails in Karkonosze National Park – a view from Śnieżka.

Fot. 5. Kładka nad gołoborzami w Świętokrzyskim Parku Narodowym.
Photo 5. Foot-bridge over rock block field in Świętokrzyski National Park.

Fot. 6. Wieża widokowa w Biebrzańskim Parku Narodowym.
Photo 6. Tower view in Biebrza National Park.

Fot. 7. Kładka w Poleskim Parku Narodowym.
Photo 7. Foot-bridge in Poleski National Park.

Wszystkie fotografie J. Partyka.
All photos J. Partyka.

LITERATURA

Kurek W. (red.), 2008: Turystyka, Wyd. PWN, Warszawa.

Liszewski S., 2009: Przestrzeń turystyczna parków narodowych w Polsce,
[w:] Gospodarka i przestrzeń, red. B. Domański, W. Kurek, Kraków, s. 187–201.

Michalik S., Partyka J., 1992: Chełmowa Góra, wyd. KAW, Kraków.

Myga-Piątek U., 1994: Edukacja w parkach narodowych, „Parki narodowe”, nr 4, s. 20–21.

Olaczek R., 2008: Między swobodą a zakazem – o turystycznym korzystaniu z obszarów chronionych, [w:] Turystyka zrównoważona i ekoturystyka, red. A. Gotowt-Jeziorska, J. Śledzińska, wyd. PTTK, warszawa, s. 15–23.

Omilanowska M., 1991: Architektura polskich schronisk górskich, wyd. Stow. Historyków Sztuki, Katowice.

Siwek A., 2003: Droga historyczna jako dobru kultury, [w:] Ochrona dóbr kultury w parkach narodowych, red. J. Partyka, Ojców, s. 153–163.

Warszyńska J., Jackowski A., 1978: Podstawy geografii turystyki, wyd. PWN, Warszawa.